

ÚVODEM

Ve čtvrtek 30. listopadu 2023 se v Národním technickém muzeu v Praze konalo zajímavé setkání, skvěle připravené Ivanou Kocichovou z Národního muzea. Mělo strohý název „Proměny muzejního výstavnictví 1990–2020“ a bylo realizováno v rámci projektu NAKI českého ministerstva kultury. Hlavní moderátoři celé akce, Pavel Douša z Národního zemědělského muzea a Marek Junek z Moravského zemského muzea, pozvali na šedesát zástupců českého muzejnictví, kteří byli či stále jsou nějak spojeni s tvorbou expozic a výstav v uplynulých třiceti letech na našem území. Potkali se zde osobnosti, které se nějak podíleli na organizování českého muzejnictví, stáli v čele velkých muzeí či galerií, realizovali skutečně velké prezentační projekty anebo se nyní částečně stáhli z vedoucích pozic. Jmenujme například alespoň Ludka Beneše, Pavla Cipriana, Helenu Koenigsmarkovou, Věru Tomolovou, Hanu Dvořákovou, Františka Šebka a Zdeňka Nováka. Z o málo mladší a stále aktivní generace zavzpomínali Zdeněk Novák, Pavel Novák, Karel Ksandr, Václav Houfek, Pavel Holman a další. Organizátorům se částečně podařilo překlenout „mezeru“ mezi panelisty a publikem a z celé akce se stala poměrně propojená a dosti fundovaná debata. Je pochopitelné, že snad žádný problém nebyl během pouhého jednoho dne hlouběji formulován, rozebrán nebo dokonce vyřešen. Na řadu dílčích problémů se ve dvou devadesáti-minutových blocích vůbec nedostalo. Ale to nevadí. Setkání, a to první v tomto formátu, bylo součástí celkového evaluačního procesu.

Prezentační činnost českých muzeí si však zaslouhuje hlubší rozbor a příspěvkem k němu jistě bude tato publikace vycházející z mého vlastního průzkumu prováděného na území České republiky, a to především za poslední dva či tři roky. Je zaměřena na posouzení a hodnocení stávajících expozic muzeí, sledování trendů v expoziční činnosti a výjimečně i v dalších muzejních aktivitách, jako jsou výstavy, marketing, sbírkotvorná činnost a další.

Čím kniha není?

Monografie není průvodcem po muzeích, není reciproční z hlediska oborového zastoupení (galerie, muzea archeologická, etnologická, technická, přírodovědná atd.), řada významných muzeí zde absentuje, zastoupení jednotlivých krajů České republiky není rovnoměrné. Text se nesnaží o analýzu v historickém kontextu za posledních pět, deset či třicet let. Kniha ani není naprosto aktuální, je možné, že některé posuzované expozice již byly částečně nebo dokonce výrazně pozměněny, přestože využívám výsledků svého průzkumu především z posledních let. Moje současná deskripce stávajících expozic se jednou stane celá neaktuální. To nepovažuji za podstatné. Cílem mé práce je poukázat na styl a způsoby vhodné i nepříliš vhodné prezentace. Proto posouzení kladných i záporných příkladů má trvalou platnost a je návodem jak (ne)postupovat při expoziční činnosti i za rok, za dva a později.

Čím se kniha snaží být?

Je pochvalou i kritikou, je návodem, které postupy jsou akceptovatelné, ba dokonce opakovatelné, ale i kterým přístupům by se muzejník měl vyhýbat. Fotopříloha by měla názorně ukazovat, co svojí pochvalou či svým nesouhlasem přesně zamýšlím. Záměrně jsem se soustředil na největší muzejní zařízení v Česku – Národní muzeum, Armádní muzeum Žižkov, Národní zemědělské muzeum v Praze, Národní technické muzeum v Praze, Moravské zemské muzeum v Brně, Technické muzeum v Brně atd. Dále také na středně velká krajská muzea v Jindřichově Hradci, Českých Budějovicích, Táboře, Třebíči, Vyškově, Liberci, České Lípě, Děčíně atd., která tvoří skutečnou páteř českého muzejnictví. Nezapomněl jsem ale ani na větší i malá městská a obecní muzea v Pacově, ve Skutči, v Polné, Humpolci atd., včetně nerozsáhlých zařízení muzejního typu (turistické atrakce v Pelhřimově), která jsou v něčem ještě součástí muzejní kultury a v něčem již z ní vykročila. Tematicky jsem se snažil podchytit snad vše, co české muzejnictví nabízí, tedy tradiční „kamenná“ muzea s převažující prezentací *in fondo*, vzácné objekty, ve kterých je převažující prezentace *in situ*, muzea pod otevřeným nebem, pobočky provozované muzei přírodovědného (Soos) i historického typu (například brány či věže). Neopomím ani takzvaná science centra a památkové objekty ve správě Národního památkového ústavu či jiných institucí. Muzea jsou samozřejmě limitována svými finančními možnostmi, ale neplatí automaticky, že čím větší muzeum, tím jsou lepší expozice. Kniha může být i jistým metodickým návodem k tvorbě nejvýznamnějšího muzejního komunikačního kanálu (tvorbě expozic) a částečně se snaží nahradit zcela nedostačující výstavní kritiku v rámci muzejního světa.

Při teoreticko-praktickém posuzování českých expozic jsem se částečně inspiroval postupy kopírující marketingový slovník. Muzejníci se rozhodují, kde svůj produkt umístí, co tím produktem bude a tak dále. Text se však nesnaží být nějakou SWOT analýzou, ale muzeologickým zamyšlením. I když vychází z teorie oboru, snaží se na konkrétních příkladech ukázat, jak jsou teoretické přístupy uváděny či naopak neuváděny do praxe.

Co by vlastně mělo být cílem muzejního scénáristy? Docent Zbyněk Zbyslav Stránský by odpověděl „vizualizovat myšlené“ – tedy základní úvahu, třeba představení období Velké Moravy v daném regionu, přetavit do scénického vyjádření, do scény, do „obrazu“, který pomocí sbírkových předmětů (ale i textů, modelů, maket a technických vymožeností) představuje právě naše vědění o Velké Moravě v daném regionu. Častý výraz svého učitele jsem využil i v názvu této knihy.

6 Podobně uvažuje pražský filozof a profesor Miroslav Petříček, autor knihy *Myšlení obrazem*, která už svým názvem musí muzejní a muzeologickou obec zaujmout (2009).¹ Petříček se správně ptá: „Myslíme pojmy, tj. slovy, avšak je rovněž možné myslet obrazy?“

1) Kniha byla s postřehnutelným kritickým tónem recenzována docentkou Michaelou Fišerovou (2012). Autorka recenze uvádí, že Petříček tvořivě posouvá původní McLuhanův výrok „medium is message“ (medium je prostředek) na „image is message“.

Nikoli obrazným způsobem metaforami a jinými prostředky nepřímého vyjadřování, nýbrž skutečně v obraze?“ Petříček ve své knize tvrdí zhruba toto: text, stejně jako obraz, je medium; v obou případech jde o rozumění, ale jiným způsobem. Jedno na druhé je neredukovatelné a nepřevoditelné, ale je možný překlad, ovšemže vždy s jistými ztrátami. „Červená růže“ v textu je jiná než na obraze či ve skutečnosti. V oblasti lineárních textů je mnohem větší nebezpečí redukce složitosti právě proto, že jazyky jsou mnohem více než obrazy systémy konvencí. Odkazem na Henriho Bergsona připomíná, že vědomí je především paměť. Neboť vědomí, jež by nic neuchovávalo z minulosti, by stále zapomínalo sama sebe, každým okamžikem by stále zanikalo a vznikalo a zanikl by i svět, poněvadž by i on ztratil souvislost. Petříček tedy předpokládá, že je možné myslet obrazem, divadlem, literaturou, architekturou, fotografií, filmem... (2009, s. 56). Do tří teček na závěr filozofovy věty bych dodal něco jako myšlení „obrazem muzea“. Nejenže v muzeích je mnoho skutečných obrazů předváděno (především galerie), ale samotné muzejní scénování je „vytváření obrazů“. Přestože snad v každé expozici jsou nějaké texty, hlavní smysl je však v neverbální, vizuální komunikaci.

Muzejní komunikace rozhodně není v rámci muzeologické produkce opomíjeným tématem. Nové texty nyní oscilují především v oblasti muzejní pedagogiky, ale ani vlastní muzejní prezentace formou expozic a výstav není stranou zájmu muzeologů. Praktici se často přímo chlubí svými novými produkty. Množství zajímavých postřehů je tak rozptýleno v řadě drobnějších článků v nejrůznějších časopisech a sbornících. Ze starších (stále však inspirativních) teoretických textů jmenujme práce například Zbyňka Zbyslava Stránského (2005), Josefa Beneše (1981), z novějších textů pak třeba v angličtině vydanou knihu *Museum Presentation* (Dolák a Šobánková 2018). Ve všech těchto publikacích najdeme odkazy na širokou domácí i zahraniční literaturu. Zahraniční produkce na toto téma je enormní (Kavanagh 1991, Hughes 2015, Conn 2010, Hooper-Grenhill 1992, Schrärer 2003 a mnoho dalších). Výrazný prostor je prezentaci věnován i ve starších shrnujících muzeologických kompendiích z pera Ivo Maroeviče, Tomislava Šoly, Olgy Sapanži, Vitalije Ananjeva, Fridricha Waidachera a dalších. Přes kolísavou úroveň některých muzeologických textů nespátřuji hlavní problém muzejních expozic a výstav v nízké úrovni teoretického bádání. Problém je v impaktu muzeologie do praktického života muzeí. Teoretická pracoviště nejsou bez viny ve svém slabším vlivu na život společnosti (společností v tomto případě mám na mysli vše mimo poměrně malý a do sebe uzavřený svět muzeí), ale hlavní problém spatřuji na druhé straně. Lapidárně řečeno, kdyby dnes muzejníci četli třeba Benešovy práce staré čtyřicet a více let, vypadaly by muzejní expozice jinak. Některé expozice jsou zmíněny jen letmo, jiným věnuji větší pozornost. Buď jsou něčím významné, nebo jsou pro moje myšlenkové přístupy a argumentaci něčím signifikantní. V dobrém i ve zlém.

Expozicemi zaměřenými na nejrůznější způsoby prezentace archeologie jsem se zabýval ve své dizertační práci obhájené na Masarykově univerzitě v Brně (2013), kterou jsem využil v tematicky rozšířené knize *Muzeum a prezentace*, vydané v Bratislavě v roce 2015. Naprostá většina těchto expozic existuje v nezměněné nebo jen málo pozměněné formě dodnes, proto se jimi v této knize nezabývám a zvědavého čtenáře odkazuji na původní texty. Expozicemi archeologie jsem se zabýval také v metodické příručce *Jak vystavovat archeologii* vydané Moravským zemským muzeem v Brně v roce 2018. K napsání této knihy mě přivedla monografie nazvaná *Muzea pěti kontinentů* vydaná Technickým muzeem v Brně v roce 2019, ve které jsem se programově zaměřil na vše mimo Českou a Slovenskou republiku. Tam na závěr úvodu slibuji, že se příště budu zabývat českým a slovenským muzejnictvím. Na to české právě nadešel čas. Na slovenské muzejnictví dojde pravý čas v nejbližší době. Za cenné připomínky k tomuto textu děkuji Václavovi Rutarovi a oběma recenzentům – Tiborovi Ditetemu a Richardu R. Senčekovi. Za podporu vydání knihy děkuji vedení Technického muzea v Brně, jmenovitě jeho řediteli Ing. Ivo Štěpánkovi a náměstkovi odboru vědy a techniky Mgr. Josefu Večeřovi.

V Jindřichově Hradci, Vánoce 2023
Jan Dolák